

Prve hrvatske biblije na narodnome jeziku – lektionari

Ako se želite baviti poviješću jezika, osobito kojega europskog jezika, teško da će vas mimoići bavljenje biblijskim tekstovima. Hrvatske su zemlje, kao i slavenske zemlje uopće, zahvaljujući djelatnosti Ćirila i Metoda vrlo rano dobile prijevode biblijskih tekstova na jednome slavenskom književnom jeziku relativno razumljivom narodu, osobito ako ga se mjeri u odnosu na to koliko je Slavenima latinski jezik morao biti nerazumljiv. Riječ je o starocrkvenoslavenskome jeziku, koji se sa stoljećima pod utjecajem narodnih govora kod nas pretočio u svoju hrvatsku inačicu. No, i taj kroatizirani književni jezik od naroda je i dalje dijelila slaba razumljivost.

.....
 Inkunabule su knjige tiskane do 1500. godine, tj. knjige prvoga tiskarstva.
 .....

rečeno, lektionar je *Biblija* kojoj redosljed čitanja dijelova svetopisamskoga teksta određuje liturgijska godina. S obzirom na to da je riječ o knjizi koja je nastala u okviru bogoslužja i praktičnih potreba povezanih s tom funkcijom, lektionar ne donosi i ne može donijeti cjeloviti tekst *Biblije*, i to kako ga danas shvaćamo. Naime, biblijske knjige nisu uvijek bile određene i zadane kako nam se danas može učiniti; osobito to vrijedi za srednji vijek, no to je tema za koju ovdje nema prostora. Unatoč svemu navedenom poistovjećivanje lektionara i *Biblije* čini se kao najjednostavniji put da se objasni što lektionar doista jest u samoj svojoj biti, a ostalo su samo detalji.

.....
Dubrovački dominikanski lektionar (poznat i samo kao *Dubrovački lektionar*) ime nosi po dubrovačkome dominikanskom samostanu, u kojemu se danas čuva. *Lajpciški lektionar* nosi ime po gradu u kojemu se danas čuva, a zna se da je ondje dospio kao poklon još u 17. stoljeću.
 .....

Kao posljedica unutarnje potrebe za većom razumljivošću te sveopćih europskih trendova da se narodni jezici sve više i više zapisuju, tj. postaju književnim jezicima, pojavili su se negdje u 14. stoljeću hrvatski lektionari, a u najvećoj je mjeri morala biti riječ o poticaju koji nam je došao iz Italije. Krajnje jednostavno, ali ne i netočno

Prvo su se pojavili čakavski lektionari, zatim štokavski pa kajkavski. Ovdje ćemo se kratko osvrnuti samo na najstarije jer je, kad se gleda u cijelosti, hrvatska lektionarska tradicija poprilično velika. U prvim stoljećima njihova je funkcija bila pomoćna, tj. služili su da se narodu istumači pročitani latinski tekst i mnogima je to bio jedini pristup Božjoj riječi na vlastitu jeziku. Čakavski lektionari najvažniji su za ranu fazu formiranja hrvatskih lektionara, može se reći da su obilježili razdoblje od nastanka do kraja šesnaestoga stoljeća. Takva se teza osobito

može podržati golemim utjecajem *Lekcionara Bernardina Splićanina* ili, jednostavnije, *Bernardinova lektionara*, koji je tiskan 1495. godine i najstarija je naša latinična datirana inkunabula. Taj se utjecaj očitovao u tome da je njegov tekst poslije preuziman i u štokavskoj i u kajkavskoj sredini (u slučaju i rukopisnih i tiskanih lektionara), a sam je lektionar doživio još dva izdanja, i to 1543. godine (*Zborovčićev lektionar*) i 1586. godine (*Andriolićev lektionar*). Premda druga njegova izdanja nose u literaturi imena priređivača, to ne znači ujedno i veliku razliku u odnosu na ishodišni *Bernardinov lektionar*; razlike su, dapače, minimalne. Tek su se u 17. stoljeću pojavili prvi na štokavštini i kajkavštini priređeni pravi lektionari. Istina, treba spomenuti da su se duboko u drugoj polovici 16. stoljeća pojavile i postale (na kajkavštini, ali i one protestantske), knjige umnogome slične lektionarima, ali s tom razlikom da sadržavaju i opsežna tumačenja svetopisamskih tekstova. Za *Bernardinov lektionar* treba napomenuti da s vremena na vrijeme pruža vrlo uspjele prijevode koji bježe iz latinskoga kalupa.

Tako velik projekt kao što je bio priređivanje *Bernardinova lektionara* za tisak morao je biti rezultat određene rukopisne djelatnosti, što je posve u skladu s tim kako se taj prijelaz iz rukopisnoga u tiskani medij odvio primjerice u Italiji. Ta je rukopisna djelatnost posvjedočena našim najstarijim (čakavskim) lektionarima *Odlomkom Korčulanskoga lektionara* te *Zadarskim lektionarom*, također latiničnim, za koje nije posve jasno pripadaju li 14. ili 15. stoljeću, ali jasno je da su stariji od *Bernardinova lektionara*.

Rukopisna i prepisivačka djelatnost nije zamrla s izumom tiska, kao što nije zamrlo ni prepisivanje i prilagođavanje naših lektionara. Štokavski (dubrovački) latinični rukopisni *Ranjinin lektionar* nastajao je od 1508. godine i svojem je vlasniku

detalj iz primjerka *Zborovčićeva lektionara* koji se čuva u NSK-u

.....
 U talijanskoj lektionarskoj tradiciji ostali su sačuvani i prvi tiskani lektionar i rukopis na osnovi kojega je on tiskan. Po prirodi stvari, tiskano izdanje umnogome otklanja pogreške i ostale nesavršenosti koje su značajka rukopisa.
 .....

služio dugi niz godina, o čemu svjedoče neki privatni i povijesni zapisi u njemu, ali i ono po čemu je taj lekcionar osobito zanimljiv – po očitome prilagođavanju promjenama u talijanskim lekcionarima. Za taj je lekcionar tek nedavno uočeno da je redosljed čitanja podudaran s talijanskim lekcionarima, premda su na njegovo talijansko podrijetlo mogle uputiti i talijanskim jezikom ispisane rubrike. Dio teksta toga lekcionara prepisan je iz *Bernardinova lekcionara*, a osim s latinskoga, na pojedinim je mjestima posve jasno da je preveden s talijanskoga jezika. U njemu su pronađeni i najistaknutiji primjeri oslanjanja na crkvenoslavenske tekstove. Redosljedom čitanja podudara se s talijanskim lekcionarima i *Zadarski lekcionar* (za *Odlomak Korčulanskoga lekcionara* teško je to reći sa sigurnošću jer je riječ o fragmentu, ali tekstom je taj lekcionar posve sličan *Zadarskomu*). Spomenute veze s talijanskim lekcionarima posve mijenjaju stara gledanja što su mahom davala prednost ili crkvenoslavenskim ili latinskim izvorima u formiranju prvih hrvatskih lekcionara. *Ranjinin lekcionar* mora se veoma pažljivo filološki vrednovati jer je u osnovi riječ o bilježnici jednoga, po svemu sudeći, četrnaestogodišnjeg vlastelina (toliko je godina otprilike imao prepisivač kad je započeo rad).

.....
 Rubrike su različite upute u lekcionaru, u osnovi sve ono što nije svetopisamski tekst. U pravim lekcionarima uglavnom je riječ o najavama koje čitanje slijedi ili gdje se koje čitanje može naći u knjizi. Izvorno su pisane crvenom bojom, odakle im i dolazi naziv (lat. *ruber* 'crven').
 .....

Ovdje ćemo spomenuti još dva dubrovačka rukopisna lekcionara, koji su k tomu pisani ćirilicom. Oko godine 1520. nastao je *Dubrovački dominikanski lekcionar*, a u trećoj četvrtini 16. stoljeća *Lajpciški lekcionar*. Oba lekcionara proizlaze iz *Bernardinova lekcionara*, tj. oni su njegovi prijepisi i prilagodbe dubrovačkoj štokavštini, samo što je *Lajpciški lekcionar* nastao na osnovi drugoga njegova izdanja, tj. *Zborovčićeva lekcionara*. I kod njihova filološkoga vrednovanja treba biti oprezan jer je riječ o lekcionarima koji su se oslanjali isključivo na svoj čakavski predložak i jezične kompetencije prepisivača u prilagođavanju dubrovačkoj štokavštini. To u osnovi znači da, osim što se u njima može naići

na svakojake pogreške, oni nisu mogli utjecati na daljnju svetopisamsku produkciju ni u Dubrovniku i njegovoj okolini ni igdje drugdje, no jezikoslovcima i dalje itekako mogu i trebaju biti zanimljivi. Njihovu vrijednost treba tražiti i u tome što su svjedočanstvo međudijalektne prepisivačke prakse koja je morala biti kudikamo veća nego što nam je ostala očuvana do današnjih dana. Takva praksa postupno je jezično i na svaki drugi način ujedinjavala hrvatske zemlje. *Bernardinov* je lekcionar, s druge strane, u sebi nosio svetopisamski tekst koji se pretočio i u naredna stoljeća, ali i u različite pokrete. Primjerice, već je 1562./1563. u velikoj mjeri preuzet, pomalo izmijenjen s obzirom na druge izvore, u protestantskome *Novom testamentu*, kojega su Anton Dalmatin i Stipan Konzul tiskali u Urachu.